POEZIA SINELUI ÎNCIFRAT. CODURI ERMETICE ÎN POEZIA LUI EUGENIO MONTALE ŞI GIUSEPPE UNGARETTI

The Poetry of the Hidden Self. Hermetic Codes in the Poetry of Eugenio Montale and Giuseppe Ungaretti

Diana CÂMPAN[1]

Abstract

This comparative critical study starts from the idea that the twentieth century hermetic poetry requires serious reconsideration because it is often treated superficially from the thematological point of view. Even the concept of hermetic poetry was not completely classified in literary theory and this creates confusion in analytical approaches. Furthermore, comparative analysis of representative European hermetic poetry of the twentieth century and the lyrical attitude of poets - preference for encoded messages - are forms of protection against superficiality. Our work aims to explore some functions of the lyrical imagery of poets such as Eugenio Montale, Giuseppe Ungaretti and even Ion Barbu, all of them wellknown as authors of hermetic poetry. In their poems, myths, symbols, even logical discourse have hidden or overturned meanings. However, we will notice that their aesthetic behavior is very similar and all the signs of the poetic world, if deciphered and understood, offer a state of total creative specific freedom.

Keywords: hidden self, hermetic, poetry, Eugenio Montale, G. Ungaretti, Ion Barbu

Dacă secolul XX în poezie este, prin excelenţă, secolul cochetăriei cu paliere alambicat-spiralate ale orizontului de aşteptare, cu o tendinţă generală de ascundere a sensului şi a legilor jocului poetic în sine, se poate vorbi de o orientare spectaculoasă – devenită vocaţie pentru câţiva dintre marii poeţi ai lumii – spre încifrarea celor trei nivele ale experienţelor estetice: *poiesis***,** *esthesis***,** *katharsis* (dacă este să ne raportăm la Jauss). Poezia „hermetică" – tocmai pentru că renunţa la codurile de suprafaţă ale discursului, preferând subcodurile semantice, laxitatea frontierelor metaforice, disimularea referentului, abolirea funcţiilor matriciale ale limbii – avea să câştige supleţe şi să întoarcă asupra ei sensibilitatea cadenţată a receptorului de artă *implicat*, niciodată rutinat. Împachetarea, închiderea în spirala sensului a însăşi emoţiei face din poezia ermetică o excelentă promotoare a canonului modernităţii, între ţintele căruia stau tocmai libertatea de exprimare, refuzul normei şi al obişnuitului, tendinţa de a şoca şi de a se elibera de orice cutumă constrângătoare.

G. Călinescu semnala nevoia dreptei măsuri în judecarea filonului ermetic în poezie şi, în general, în arta secolului XX, punctând tocmai fragilitatea indubitabilă a raportului dintre conştiinţa poetică transmisă şi finalitatea întâlnirii lectorului cu poezia. „Ermetismul – spune G. Călinescu – presupune o conştiinţă totală a universului şi cea mai bună metodă de a ne iniţia este nu de a clasifica discursiv fiece propoziţie, ci de a găsi nivelul de la care porneşte, modul vital al gândirii lui."[2] Activarea treptelor de iniţiere ţine, în cazul poeziei încifrate, de dubla decodare, în virtutea căreia locul emoţiei pare să fie uzurpat de inteligenţă: „Inteligibilitatea nu este singura formă de cunoaştere cu putinţă, noi putând

[1] Conf.univ.dr., Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia
[2] G. Călinescu, *Principii de estetică*, Bucureşti, EPL, 1968, p. 52

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)

avea sentimentul de descoperire a universului şi pe alte căi, prin revelaţie de pildă, prin intuiţie, prin iniţiere. (…) Deci ermetismul este o poezie de cunoaştere, fără ca prin asta să devină o poezie de idei. Deosebirea este mai cu seamă de atitudine. În faţa unei propoziţii discursive interesul piere numaidecât după receptarea ei. Fraza ermetică însă turbură intelectul şi-i dă sentimentul că fondul lucrurilor este mereu înceţoşat."[3] În acest context, G. Călinescu punea şi problema perceperii corecte a subteranelor proiectului ermetic, sesizând labilitatea termenului în sine şi multiplele nuanţe adaptative din rândul cărora poeţii majori ai secolului XX au extras doar acele esenţe care să permită mesajului artistic – chiar dacă la modul voit sofisticat – să satisfacă şi să adere la expectaţiile cititorului modern: „Dar de ce acest fel de privire a universului trebuie să se numească ermetică? Pentru că ea e închisă vulgului şi cere o iniţiere. (…) Ca să pătrunzi macrocosmosul trebuie să fii asemeni lui, ceea ce presupune o vocaţie ermetică, o lungă disciplină."[4]

Ermetismul este, aşadar, o tendinţă care marchează vocile acelor poeţi care îşi propuseseră – rostit sau nu – subtilităţi de expresie şi noi coduri de raportare a eului la o lume contorsionată şi abruptă. Ne întrebăm dacă nu cumva această vocaţie a discursului sofisticat este, pentru poeţi precum Giuseppe Ungaretti, Eugenio Montale, Salvatore Quasimodo, Paul Valéry sau Ion Barbu o formă de ascundere, de retragere în Idee şi de protecţie a lăuntrului de invadatorii mult prea agresivi, dar şi un gest de refuz al deschiderii către o preajmă rece şi găunoasă, deloc primitoare, precum întreaga istorie a secolului macerat de inadvertenţe, ratări, fisuri sau mutilări identitare, la nivelul indivizilor şi al societăţilor deopotrivă.

O mărturisire a poetului **Eugenio Montale**, socotit iniţiatorul acestei *poesia ermetica,* ne-a atras în mod repetat atenţia şi o putem invoca drept un laitmotiv al intenţiei noastre analitice: „*Simţind încă de la naştere un total dezacord cu realitatea ce mă înconjoară, materia inspiraţiei mele nu putea fi decât acel dezacord."*[5] Pe poetul născut la Genova (1896), destinul îl scindase iremediabil în *om al istoriei* (obligat să trăiască hiatusurile istoriei şi drama paroxistică a fascismului) şi *artist* (călător emancipat, tentat să se descopere pe sine în fiecare spaţiu experimentat ca refugiu estetic). Şansa de a fi cultivat câteva vecinătăţi culturale fundamentale îi construieşte, aproape logaritmic, imaginea de poet al marilor claustrări, al închiderilor deschise spre interior. Într-un eseu critic de referinţă, A. E. Baconsky a schiţat mai mult decât sugestiv această imagine a poetului împachetat în propriul cod: „Din mărturii, din confesiunile sale (…) poetul pare a fi un taciturn neobişnuit printre meridionali, un ironic imperceptibil, purtându-şi prin agitaţia citadină din Milano o nostalgie ceţoasă de inadaptat"[6].

Iată, spre exemplu, ce însemna, pentru Eugenio Montale, experienţa scrisului care a dus la naşterea volumelor sale de referinţă *Ossi di seppia* (1925), *Le occasioni* (1939), şi *La bufera e altro* (1956): „*N-aş putea explica modul în care poezia se naşte în mine; ştiu doar că fiecare poezie a mea e precedată de o lungă şi obscură gestaţie, în care însă nu se conţine nimic previzibil; nici*

[3] *Ibidem*, p. 46
[4] *Ibidem*, p. 50
[5] *apud* A.E. Baconsky, *Meridiane*, EPL, 1969, p. 231
[6] A.E. Baconsky, *Meridiane*, ed. cit., p. 228

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)

subiectul, nici titlul, nici amploarea desfăşurării. În anumite cazuri, am impresia că două sau trei poezii diverse, precipitându-se, s-au contopit laolaltă. După ce se sfârşeşte perioada gestaţiei, scriu cu multă rapiditate şi cu puţine ştersături"[7]. Ceremonialul acesta al scriiturii mixate şi mirajul ambiguităţii sunt, în fond, tocmai esenţa ermetismului şi amintesc de o aserţiune barbiană care, în acelaşi cod de semnificare a gestului creator, deslușea (sau, din contră, potența semnele harice): „Poezia – spune Ion Barbu – întocmai ca un fenomen fizic participă la misteriosul vieţii. (…) Un poate prevăzut cu oarecari matematici poate da nu una, nu două ci un mare număr de explicaţii unei poezii mai ascunse. Dar tocmai de aceea, din cauza acestei mari libertăţi în construirea explicaţiei, se cuvine ca preferința noastră să fie călăuzită de o alegere."[8]

Fascinaţia sinelui încifrat

De la un capăt la celălalt, poezia lui Ion Barbu ni se pare revelatoare pentru identitatea poetică antrenată într-un paralelism difuz cu o alteritate greu de identificat în planul esenţelor, din care răzbate plenar jocul cu măşti ale conştiinţei. Undeva, în spatele textului, poetul inserează întotdeauna, abstractizat, abrupt şi obscur-metaforic, pledoaria pentru realul simplu, sacralizat până la împlinirea epifaniei la orice nivel. Suntem în mrejele unui poet solitar, trăind dramatic incongruenţele cu preajma, dar care instituie, prin imaginarul său, o posibilă ceremonie de re-sacralizare a Întregului (să ne reamintim doar această secvenţă din *Oul dogmatic*: „Om uitător, ireversibil, / Vezi Duhul Sfânt făcut sensibil? / Precum atunci, şi azi – întocmai: / Mărunte lumi păstrează dogma…"). Nu întâmplător, aşezându-l în vecinătatea exemplară a unor poeţi precum Mallarmé, Valéry sau Rilke, Al. Paleologu semnalează, cu privire la actul creator barbian: „În viziunea de adâncime a poeziei care explorează zonele obscure, la un Rilke, la un Nerval, spiritul încearcă o transcendere în sânul imanenţei şi oarecum în fundalul ei, în umbra ei; un tainic panteism animist străbate această lume. În viziunea de *înălţime* la care participă poezia lui Ion Barbu, sensul se vădeşte în pură transcendenţă, înţeleasă ca ascensiune, ca «scară la cer»"[9].

Revenind, complementar, la poezia lui **Eugenio Montale**, regăsim, într-o secvenţă poetică din volumul *Oase de sepie*, un filon similar al raportării sinelui la lume, care pare să-l înrudească, până la capăt, cu imaginarul barbian: „Aş fi vrut să mă simt aspru şi esenţial / ca pietrişul pe care-l rostogoleşti / mâncat de săruri. / Stâncă să fiu peste timp, martor / al unei voinţe reci, netrecătoare. / Altul am fost: om încordat, ce scrutează, / în sine, în alţii, zbuciumul / vieţii fugare!" (trad. A.E. Baconsky). Deloc întâmplător, confesiunile lirice montaliene converg spre o neliniște abia ghicită, născută din incapacitatea metafizică a eului de a se disocia de cadenţele unui exterior absurd construit. O mărturisire pare emblematică pentru întreaga sa generaţie: „Eu iubesc drumurile / sfârşite-n gropi ierboase" (*Lămâii*).

[7] *apud* A.E. Baconsky, *Meridiane*, ed. cit., p. 232-233
[8] Ion Barbu, *Note pentru o mărturisire literară*, în Ion Barbu, *Pagini de proză*. Ediție, studiu introductiv şi note de Dinu Pillat, E.P.L., Bucureşti, p. 56
[9] A. Paleologu, *Spiritul şi litera*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1970, p. 195-197

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)

Într-un timp confuz, pledoaria pentru solitudinea solemnă, aproape triumfală, primeşte, la Eugenio Montale, conturul emoţiilor suprapuse după un cod al înţelepciunii eclesiastice, cum se întâmplă în *Oase de sepie*: „Să nu ceri cuvântul ce veghează / sufletul nostru inform, cu litere de foc / mărturisindu-l, în timp ce străluceşte / asemeni plantei de şofran în praf. / Ah, merge omul singur, / al altora şi al său însuşi prieten, / nepăsător de umbra pe care canicula / i-o întipăreşte-n tencuiala sfărâmată. // Să nu ne ceri formula ce deschide lumi / doar vreo silabă strâmtă şi uscată. / Atât îţi putem spune azi, / ceea ce nu suntem, ceea ce nu voim." (trad. de Dragoş Vrânceanu). Un fior al inadaptării şi al incongruenţei cu lumea a fost mereu invocat de critici în raport cu poezia lui Eugenio Montale, mai toţi deslușind o tristeţe bolnavă în virtutea căreia nimic nu mai funcţionează ca simbol inteligibil. În ceea ce ne priveşte, suntem mai degrabă tentaţi să extragem semnele întoarse – uneori absurd-ludice, alteori creatoare de echilibru şi nostalgii arcuite peste crusta destinului – ale unei întregi serii de simboluri ale retragerii. Imaginarul poetic abundă în scenarii spectaculoase, un fel de exerciţii de luare în posesie, pe îndelete, a fiecărui segment identitar. Eugenio Montale este predispus nu la elaborarea unor structuri contemplative gratuite, ci cochetează, mai degrabă, cu funcţiile ontologice ale extazului. Negaţia însăşi ţine de conduita elegantă a unui poet selenar, meditativ, pentru care prinderea de sine în ritualuri ale teluricului imediat devine exerciţiu recuperator: „Poate că într-o dimineaţă-naintând printr-un văzduh / de sticlă sterp, voi vedea marele miracol: / nimicul ridicându-se la spate, / golul pe urma mea, cu groază de beţiv. / Apoi ca pe o pânză se vor îngrămădi copaci, / clădiri, coline, hrana iluziei de fiecare zi. / Dar va fi prea târziu: voi pleca pe tăcute / printre oamenii ce nu-şi întorc faţa, cu taina mea." (trad. de Dragoş Vrânceanu).

Însingurarea nu mai este un simplu gest de refuz, ci se încarcă de semnificaţii suprapuse, asociată fiind, invariabil, tăcerii şi refuzului oricărei alte forme de exteriorizare. O atare stare este singura care ar face posibilă accederea spre sensul sacru al lumii însă, aşa cum se întâmplă la toţi poeţii generaţiei sale, divinul este abia intuit, este o potenţialitate ghicită, niciodată instituită ca normă: „Răscolim cu privirea împrejur, / scormoneşte mintea, prinde acorduri / destramă parfumuri revărsate / în ziua ce tânjeşte. / Vin acele tăceri când poţi vedea / în orice umbră omenească depărtându-se / vreo Divinitate tulburată" (*Lămâii*).

Alteritatea nu mai are răbdarea de a fi nici măcar martor, solitudinea extremă fiind dată tocmai de incapacitatea de a-l valida pe Celălalt prin relaţionare. Viaţa – pare să spună poetul italian – creşte odată cu gesturile mărunte raportate la sine şi la preajmă, însumate, tot aşa cum moartea, aproape blagian, concreşte în trunchiul fiinţei: „Verzui e focul / ce pâlpâie-n vatră / şi-un aer întunecat apasă / asupra unei lumi indecise. Un bătrân / Obosit lângă pirostrii doarme / somnul abandonatului. / În această lumină abisală / ce închipuie bronzul, nu te trezi, / adormitule! Şi tu care treci, / umblă lin; dar mai întâi / adaugă o creangă focului / din cămin şi-un ciorchine / în coşul ce zace / alături: cad la pământ / poamele adunate / pentru ultimul drum" (trad. A.E.Baconsky).

Descendent din linia lui Eugenio Montale, pe **Giuseppe Ungaretti** teoreticianul

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)

Hugo Friedrich l-a aşezat în coordonatele ermetismului radical, dar obscuritatea poeziei sale vine, mai degrabă, dintr-o capacitate programatică de concentrare a expresiei. Poate că starea sa de permanent provizorat dată de răzleţirea vieţii pe continente, istorii şi culturi l-a predispus la condensarea oricărui mesaj deschis spre lume. Născut în 1888 în Africa, la Alexandria, loc în care şi-a petrecut primii 23 de ani de viaţă însoţindu-şi părinţii toscani atraşi de mirajul Egiptului, Ungaretti experimenta spaţiul Europei însuşindu-şi, cu precădere, atributele culturii franceze şi italiene, pentru ca, ulterior, să traverseze oceanul spre America Latină. Traversarea, cu toate simţurile la pândă, a celor trei mari repere geo-culturale dar şi a istoriei europene în momentele nevralgice ale războiului, au făcut din Ungaretti un hipersensibil la dezechilibrele majore ale lumii, o conştiinţă aptă de paralelisme biciuitoare, amar-ironice, la adresa unei lumi ce pierdea, vădit, sensul valorilor. Suprema tentaţie ungarettiană vine din disocierea fină între creaţie şi hazard. Ungaretti impune în lirica europeană a secolului XX lipsa de fast, pecetluirea metaforelor ca decupaj-suport pentru trăiri neconsumate în interior, acumulate şi configurate după necesităţi introspective fundamentale. Dacă este să invocăm regimul dorinţelor, suntem în vecinătatea unui eu liric de o simplitate sfâşietoare şi parcă tocmai prin aceasta uluitor de incert în neliniştile sale, precum în *Somn*: „Aş vrea să imit / acest pământ / învelit / în stiharul lui / de zăpadă" (trad. de Miron Radu Paraschivescu şi Alexandru Balaci).

În amplul poem *Pietate* din ciclul „Imnuri", Ungaretti propune o definiţie perfectă a condiţiei însinguratului ce alege calea profunzimilor, detaşându-se de banal şi neacceptând risipirea. Rănile sunt ale timpului problematic, nevoia de evadare revine şi la Ungaretti, precum la ceilalţi mari poeţi ai secolului, nu neapărat ca o formă de protest sau ca un gest de frondă, ci este o şansă asumată de accedere către puritate şi simplitate: „Sunt un om rănit. / Şi aş vrea să plec / Şi în sfârşit să ajung, / Pietate, acolo unde se ascultă / Omul care e singur cu sine. / Nu mai am decât mândrie şi bunătate. / Şi mă simt exilat în mijlocul oamenilor. / Dar pentru ei stau şi sufăr. / Nu sunt oare demn să mă întorc în mine? / Am populat cu nume tăcerea. / Mi-am rupt bucăţi inima şi mintea / Pentru a cădea în jugul cuvintelor? / Domnesc peste fantasme." (trad. de Alexandra Ungureanu).

„Omul care e singur cu sine", omul exilat în mulţime nu resimte solitudinea ca stare dramatică a fiinţei, ci o caută obsesiv, făcând mişcările inverse expresioniştilor. Absenţa comunicării („Am populat cu nume tăcerea") naşte rosturi fundamentale, la Ungaretti nu se dezvoltă ideea tăcerii ostentative, pedepsitoare, nici a tăcerii ca formă de protecţie; sugestia este de închidere voită în cercul tăcerii pentru că numai o atare stare declanşează introspecţia nedisimulată. Deşi, aparent, eul scindat resimte trauma însingurării, Ungaretti deschide interpretarea dincolo de acest prag, tăcerea este forma prin care rezonează spre exterior intimitatea, epurată de orice clivaj sau limitare pe care rostirea de sine le-ar putea produce.

Nu lutul fiinţei sperie, ci luciditatea cu care este conştientizată, deloc mascat, instanţa divină ca ochi-martor, etern sortită oglindirii acestei lumi pestriţe şi mărunte. Despre Giuseppe Ungaretti, A.E. Baconsky spunea radical: „Motivele ce-l urmăresc sunt

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)

mutismul şi tăcerea."[10] Într-adevăr, de la un capăt la celălalt poezia lui Ungaretti este o pledoarie pentru profunzime şi simplitate, pentru o întoarcere strategică spre sensurile primare, neviciate ale fiinţei. Poemul intitulat *Singurătate* poate oricând să rivalizeze, prin semnatica sa de profunzime, cu simbolistica expresionistă, căreia, însă, I se ataşează o responsabilizare a eului, chemat să anuleze divergenţele majore ale însinguratului expressionist prin fuga din jocul agonal. În poezia lui Ungaretti, deşi sunt evidente simbolurile închiderii în cercuri concentrice, „ţipătul" nu mai este unul convenţional ci este asimilat unei conştiinţe în lucrare: „Dar urletele mele / rănesc / ca nişte trăznete / clopotul dogit / al cerului // Ele se surpă / înspăimântate." (trad. de Miron Radu Paraschivescu şi Alexandru Balaci).

Înstrăinările presupun un examen clinic al relaţiei cu preajma, au rol curativ şi germinator. Funcţia alegorică a limbajului aglomerează, în poeme uneori extrem de concentrate textual, simboluri de mare forţă. Niciodată poemul nu este depersonalizat, Ungaretti este prin excelenţă poetul care îşi focalizează imaginarul pe plurisemia interioară. Inventarul de stări, consonanţa dintre fascinaţia spaţiilor închise de tip cochilie sau nod, substratul ghemuirilor în Idee nu riscă niciodată să aglomereze, obositor, mesajul, ci îl fluidizează: „Departe departe / ca pe un orb / m-au dus de mână". *Repaus*-ul ungarettian se consumă în interior şi aduce cu sine mutaţii şi disjuncţii, ataşamentele fidele sunt orientate către elementar şi nu către uman, poetul inserând, discret şi virtuos, o atitudine speculativ-ironică: „Cine-o să mă însoţească-n câmpii? / Soarele se seamănă-n diamantele / stropilor de rouă / pe iarba mlădioasă // Rămân docil / predispoziţiei / universului clar // (…) Mă prăbuşesc în mine / şi mă-ntunec într-un cuib de-al meu / (trad. de Miron Radu Paraschivescu şi Alexandru Balaci). Luptele interioare se desfăşoară pe un teren ascuns, incert, dar de fiecare dată poetul lasă în lumină cheia metaforică, strecurând-o, subtil, uneori către un fals plan erotic, alteori spre o poartă metafizică.

Semnele întoarse ale lumii

Cu Eugenio Montale se deschide, în spaţiul poeticii europene, o alianţă sobră între reminiscenţele imaginarul luxuriant parnasian, poezia introvertirii absolute ca reacţie la linearitatea destinală şi etica refuzului normei ontologice. Poetul italian dezvoltă, în întreaga sa operă, o permanentă mişcare spiralată în jurul funcţiilor sacerdotale ale cunoaşterii, asumată până la confuzia cu însuşi principiul înţelegerii de sine. Montale are vocaţia scrutării interioare până la amalgamarea sensurilor şi naşterea unei stranii potenţialităţi germinative a emoţiei scăpate din confuzia întâlnirii cu Celălalt. Un poem precum cel intitulat *Poezia* validează tocmai această zbatere a conştiinţei estetice a călătorului de cursă lungă printre enigmele destinului mundan: „Din zorii secolului se discută / dacă poezia este înăuntru sau afară. / La început a învins / înăuntrul, apoi a contraatacat violent / afara şi după ani s-a ajuns la un forfăit / ce nu va putea dura pentru că afara / e înarmată până-n dinţi." (trad. de Florin Chiriţescu). Dihotomia aceasta gravă în simplitatea ei neostentativă nu este decât premisa unui cod subteran de validare a

[10] A.E.Baconsky, *Panorama…*, ed. cit., p. 770

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)

angoaselor şi a unei întregi serii de mirări care primesc, în poezia lui Eugenio Montale, ceva din asprimea târzie a poeziei pure. Închis în carapacea privilegiată a contemplatorului absolut, poetul nu se sfieşte să se pronunţe nefardat, frust, asupra pătimaşelor dezechilibre ale trecerii prin vămile istoriei, fie a celei miniaturale, fie a timpului umanităţii: „Nu se poate exagera destul / importanţa lumii / (noastre, vreau să spun) / probabil singura în care se poate ucide / cu artă şi de asemenea crea / opere de artă destinate să trăiască / o întreagă dimineaţă, chiar făcută / din milenii sau mai mult. Nu, nu se poate / preamări îndestul. // Numai că / trebuie să ne grăbim căci s-ar putea / să nu fie departe / ceasul în care să se fi / umflat / ca-n fabula aceea prea mult broasca." (*Lauda timpului nostru,* trad. de Florin Chiriţescu). Un timp care nu mai are răbdare este de natură să profaneze, până la anulare, sufletul. Eugenio Montale transpune liric trăirea până la paroxism a acestei temeri de degringoladă interioară şi găseşte şi salvarea potenţială: recitirea semnelor preajmei, mai cu seamă a subtilelor semnificaţii ale locurilor de retragere. Aşadar, vom găsi în poezia lui Montale noile modele de spaţii ale claustrării, dorite, intuite, căutate, niciodată părăsite. Întoarcerea spre elementar – surprinzătoare la un poet precum Montale – îl plasează în imediata apropiere a lui Ungaretti, Saba sau Rilke, deschizându-i, însă, şi câteva poteci înspre toposurile calme ale lui Esenin sau Lorca.

O tristeţe născută din neorânduiala materiei se prelungeşte şi peste artele poetice montaliene. Scrutarea actului creator de jur-împrejur şi emanciparea de sub orice suzeranitate profană nu mai sunt atuurile poetului descins din propriul mit; într-o lume a surogatelor, poetul trăieşte drama neputinţei de a evada din canon, poezia nu mai este meşteşug ci simplă şi întâmplătoare reuşită în lupta cu inerţia cuvintelor mult prea legate de real; chiar şi fragile asumare a picăturii de divinitate pe care poetul ar putea-o găzdui ar face posibilă traversarea banalului şi intrarea în măreţie: „De-aş putea cel puţin să constrâng / în acest ritm greoi al meu / ceva din sclipirile tale; / de mi-ar fi fost dat să pun în armonie / cu vocile tale bâlbâitul vorbei mele: / eu care visam să-ţi răpesc / cuvintele sărate, / în care natura şi arta se-mpreună / să-mi strig mai bine melancolia / de copil îmbătrânit ce nu trebuie să cugete. / N-am în schimb decât literele grosolane / ale dicţionarelor şi obscura / voce dictată de dragoste răguşeşte, / se face tânguitoare literatură. / N-am decât aceste cuvinte, / care asemenea unor femei uşoare / se dăruiesc oricui le cere. / N-am decât aceste fraze obosite / pe care vor putea să mi le fure mâine". O filozofie ascunsă dă culoare versului şi lasă impresia clară de panoramă interiorizată a lumii, citită diacronic şi sincronic nu cu inocenţă, ci cu o conştiinţă fermă a vulnerabilităţii celui care înaintează prin vârste. Potenţialităţile firii sunt întrezărite, în poezia lui Eugenio Montale, cu retina exigentă a celui care ştie că nimic nu este întâmplător şi totul este esenţial. „Este semnificativ că Montale însuşi vorbind despre propria-i poezie, a numit-o *nici realistă, nici romantică şi nici măcar strict decadentă, ci în mod aproximativ se poate numi metafizică*" – notează Marin Mincu[11]. Un regim vag-expresionist al peisajului este adesea contrapus refuzului oricărei forme de nihilism absurd în *Oase de sepie*; la Montale, nimic nu

[11] *Poeţi italieni din secolul XX. De la Giovanni Pascoli la Valerio Magrelli*, Traducere, prefaţă şi note introductive de Marin Mincu, CR, Bucureşti, 1988, p. 194

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)

mai țipă cu disperare, totul se consumă după un ceremonial marcat de ritmurile trăirii în Idee: „Amiază palidă şi încremenită / lângă zidul ce arde al grădinii, / ascultăm printre pruni şi mărăcinişuri / fluierături de mierle, foşnet de şerpi. / (…) / Înaintând în soarele ce ne orbeşte simțim cu o tristă surprindere / cum viața întreagă şi tot zbuciumul ei / este acest mers de-a lungul unor ziduri / ce au pe creastă cioburi verzi de sticlă." (trad. de Dragoş Vrânceanu). Această imagine simbolică a vieții prelingându-se pe marginea zidurilor apare la mulți dintre poeții înrudiți estetic cu poezia lui Eugenio Montale. Numai că la Montale tocmai simbolistica zidurilor trebuie citită cu precauție pentru că nu presupune niciodată limita agresivă, ci mai degrabă protecția. Poetul plusează nuanțele oglindirii, capacitatea, adică, a înțeleptului de a vedea în ziduri nu obstacolul, ci oglinda. Decorul destinului, cu pitorescul furat uneori în circumstanțe nedefinite, este adesea completat cu semnele unui timp ghemuit în durată, însă tristețea nu ține de frustrare, ci de conştientizarea grabei cu care omul trece pe lângă esențial şi necesar. Întreaga poezie a lui Montale este mai degrabă predispusă unui regim al îmblânzirii sintagmelor din aria mortificării, nimic nu agresează conştiința, până şi fatalitatea şi necunoscuta clipă sunt învelite într-un abur de liniște: „Călătoria se sfârşeşte-aici: / în grijile meschine împărțind / sufletul ce nu mai ştie să scoată nici un strigăt. / (…)/ Tu-ntrebi dacă totul dispare aşa / în această ceață subțire de amintiri; / dacă-ntr-un ceas toropitor sau în suspin / de val semplineşte orice destin. / Aş vrea să-ți spun că nu, că te vesteşte / din timp ceasul când dincolo vei trece; / că, poate, numai cel ce vrea se nesfârşeşte…" (*Casă la mare*, trad. Marin Mincu).

Pentru Giuseppe Ungaretti, *Taina poetului* ține de neputința convulsivă de a rămâne opac la trucurile prin care viața îşi impune mecanismele adesea hilare şi ilogice de destrămare a sensurilor, amestecându-le haotic într-un carusel al hazardului. Poetul decupează, din mulțimea de posibilități de definire de sine numai acele alternative prin care poate elabora conturul ferm al stării de grație. Starea harică este, pentru Ungaretti, similară asumării proiectului mitic al creatorului şi tocmai de aceea poezia confesivă este înțesată cu erupții vulcanice ale tuturor sensurilor majore ale tăcerii, solitudinii, ascunderii şi umbrei: „Am singură prietenă noaptea. / Mereu voi putea străbate cu ea / Dintr-o clipă într-alta, nu ceasuri deşarte, / Ci un timp căruia-i transmit palpitarea mea / Cum îmi place, fără să mă abată vreodată. // Se-ntâmplă să simt, / Până re`ncepe să se desprindă de umbre, / Speranța nestrămutată / În mine, pe care-un foc din nou o stârneşte / Şi în tăcere restituie / Gesturilor tale pământeşti, / Atâta de iubite că păreau nemuritoare, / Lumina." (trad. de Miron Radu Paraschivescu şi Alexandru Balaci).

Giuseppe Ungaretti nu dezvoltă neapărat sugestia timpului cu efecte mutilante, timpul ca urmă, ci preferă creionarea duratei, umplerea timpului cu sens şi, astfel, asumarea lui. Golul nu este, ca în viziunea suprarealiştilor sau în plângerile ritualice ale expresioniştilor, pedepsitor; la Ungaretti golul este prag necesar, închide un ciclu şi deschide un altul, spaima nu se naşte din imposibilitatea pasului ci, eventual, din uitarea sensului. În *Variațiuni despre nimic* se induce imaginea unui *deus absconditus* ce pare să refacă de la început, clipă de clipă, prin gesturi inaugurale, ființa, lăsând-o să mai simtă mirajul

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)

preformalului, al tăcerii instauratoare: „Acel nimic de nisip ce se scurge / Tăcut din clepsidră şi se depune / Şi, trecătoarele întipăriri pe incarnaţie, / Pe incarnaţia ce moare, a unui nor... // Apoi mâna ce răstoarnă clepsidra, / Întoarcerea, spre a se mişca, a nisipului, / Transformarea tăcută de argint a norului / La întâile scurte palori ale zorilor..." (trad. de Miron Radu Paraschivescu şi Alexandru Balaci).

Vorbind despre Ungaretti, A.E.Baconsky conchidea: „Cuvântul e supus unui tratament de constrângere prin absolutizare, versul e situat sub dominaţia unei dinamici speciale, e dizolvat şi apoi reconstituit prin eliminarea tuturor superfluităţilor – aş spune că e aproape redus la forma primordial-geometrică din care s-a născut. Parafrazând cunoscuta formula a lui Cézanne, poetul a privit limbajul prin prisma volumelor geometrice, ajungând la o *expresie cubistă* în poezie, realizând deci în expresia verbului, ceea ce un Braque, un Picasso realizează în pictură şi mai ales în desen."[12] Până şi treapta cea mai înaltă a cuceririi spaţiului dintre naştere şi trecere dobândeşte, în poezia lui Ungaretti, sensuri metaforice epurate de contorsionările tipice interogaţiilor metafizice.

Concluzionând, putem reţine ideea că atitudinea lirică a poeţilor care au cultivat structurile liricii ermetice ţine de un protocol special al aşezării lor în lume. Pentru poeţi de talia lui Eugenio Montale, Giuseppe Ungaretti sau Ion Barbu, interogaţiile retorice problematizante şi codurile concentrice ale discursului liric nu sunt decât un posibil semn de virtute, etern negociabil.

Repere bibliografice:

Baconsky, A.E., *Meridiane*, Bucureşti, EPL, 1969

Baconsky, A.E., *Panorama poeziei universale contemporane*, Bucureşti, Editura Albatros

Montale, Eugenio, *Quaderno di Quattro anni. Caiet pe patru ani*, traducere şi cuvânt înainte de Florin Chiriţescu, Editura Univers, Bucureşti, 1981

Montale, Eugenio, *Poezii*, ediţie bilingvă trad. Dragoş Vrânceanu, prefaţa traducătorului, Bucureşti, 1968

Montale, Eugenio, *Poesie. Poezii*, ediţie îngrijită de Şerban Stati, trad. de Florin Chiriţescu, Ilie Constantin, Marian Papahagi, Şerban Stati şi Dragoş Vrânceanu, Bucureşti, 2006

Ungaretti, Giuseppe, *Poesie/Poezii*, în româneşte de Miron Radu Paraschivescu si Alexandru Balaci, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968

Ungaretti, Giuseppe, *Bucuria*, în româneşte de Alexandra Ungureanu, Bucureşti, Editura Univers, 1988

****Poeţi italieni din secolul XX. De la Giovanni Pascoli la Valerio Magrelli.* Traducere, prefaţă şi note introductive de Marin Mincu, Bucureşti, Cartea Românească, 1988

[12] A.E.Baconsky, *Panorama poeziei universale contemporane*, Bucureşti, Editura Albatros, p. 768-769

BDD-A2911 © 2012 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:58:18 UTC)